Κριτική της θεωρίας περί πρωτείου τιμής και εξουσίας εξ απόψεως της ορθοδόξου Εκκλησιολογίας

π. Διονύσιος Σλιόνοφ

καθηγούμενος της ιεράς μονής Αγίου Ανδρέου του Στρατηλάτη,

καθηγητής της Θεολογικής Ακαδημίας Μόσχας, διευθυντής του Τμήματος Μεταπτυχιακών Σπουδών της Θεολογικής Ακαδημίας Μόσχας

«Τὰ κατὰ μονομέρειαν ἰσχὺν οὐκ ἔχει»

ο Μέγας Αθανάσιος Αλεξανδρείας [1]

Αυτή την περίοδο είναι ιδιαίτερα επίκαιρο το ζήτημα του πρωτείου του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ως πρωτείου τιμής ή ως πρωτείου τιμής και εξουσίας. Από την αντιμετώπιση του εν λόγω ζητήματος εξαρτάται η ενότητα της οικουμενικής Ορθοδοξίας, η οποία βαδίζει ήδη την ακανθώδη οδό των διαμαχών και διαιρέσεων. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος υποστήριξε τον Οκτώβριο του 2019 την απόφαση της Ορθοδόξου Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως περί «απονομής αυτοκεφάλου» στην ούτως καλούμενη Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας. Τούτο οδήγησε στην επανεξέταση σειράς φαινομένων, γεγονότων, δυνατοτήτων στον ελληνικό κόσμο, καθώς και στη δυνατότητα να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε περί τίνος σκέπτονται οι σύγχρονοι θεολόγοι, κανονολόγοι, οι οποίοι ασχολούνται

με την προώθηση της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως με τόσο σημαντικά και καταστροφικά επακόλουθα. Το παρόν άρθρο ασχολείται με την κριτική αυτής της θεωρίας.

Η θεωρία του πρωτείου τιμής και εξουσίας υποστηρίζεται στον σύγχρονο κόσμο από τους οπαδούς αυτής, δηλαδή κανονολόγους, θεολόγους, πολιτικούς, δημοσιογράφους. Αποκτά τέτοιο ειδικό βάρος στο σύγχρονο επικοινωνιακό πεδίο, ώστε φαίνεται σαν να είναι όλα πολύ σοβαρά, λες και τα «επιχειρήματα», που επικαλείται αυτή η θεωρία έχουν δικαίωμα να υφίστανται. Η ουσία της έγκειται στο ότι ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θεωρεί τον εαυτό του πρώτο μεταξύ των Προκαθημένων των κατά τόπους Εκκλησιών όχι μόνον τιμητικά, αλλά και ως προς τις εξουσίες. Το τελευταίο πρωτείο – το πρωτείο εξουσίας – προβλέπει το δικαίωμα του ανώτατου δικαστικού θεσμού, ο οποίος δύναται να δέχεται προσφυγές από διαφωνούντα μέρη όχι μόνο εντός, αλλά και εκτός της δικαιοδοσίας αυτού. Σε αυτό τον θεσμό κατ' εξαίρεσιν αποδίδεται «ὑπερόρια δικαιοδοσία».

Η άρνηση της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας να αποδεχθεί αυτή τη θέση[2] εμφανίζεται από τους οπαδούς της παρούσης θεωρίας ως προτεσταντικός ομοσπονδισμός, ο οποίος δήθεν αποτελεί την άλλη πλευρά του παπισμού της Ρώμης, τη στιγμή που η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως δήθεν αποδεικνύεται εκείνη, η οποία ακολουθεί τη χρυσή τομή ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα. Τέτοιου είδους θεωρία διατύπωσε ακόμη στην έναρξη της εξελισσόμενης συζητήσεως, ο κορυφαίος θεολόγος της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος μητροπολίτης Ιερόθεος Βλάχος[3], ο ίδιος, ο οποίος συνέγραψε το υπέροχο βιβλίο «Μια βραδιά στην έρημο του Αγίου Όρους. Συζήτηση με ερημίτη για την ευχή»[4] και είναι συγγραφέας 96 βιβλίων και συντάκτης πολλών δημοσιεύσεων. Θεωρείται στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος πολύ έγκριτος θεολόγος. Από τη γνώμη του μητροπολίτη Ιεροθέου πράγματι εξαρτήθηκαν πολλά. Γνωρίζουμε ότι εργάσθηκαν στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2019 δύο Επιτροπές, επί δογματικών και κανονικών ζητημάτων και επί διορθοδόξων και διαχριστιανικών σχέσεων, με αντικείμενο το επίκαιρο και καίριο ζήτημα της αποδοχής ή μη της θέσεως της Κωνσταντινουπόλεως. Και η άποψη του μητροπολίτη Ιεροθέου προσδιόρισε εν πολλοίς την αποδοχή αυτής της θέσεως.

Όμως ο ίδιος ο μητροπολίτης Ιερόθεος, εάν αρχίσει κανείς να εξετάζει βαθύτερα όσα γράφει, συχνά βασίζεται επί της κοινής, ας πούμε, ευρωπαϊκής προσεγγίσεως της ρωσικής ιστορίας και του πνευματικού πολιτισμού, με αποτέλεσμα οι διατυπώσεις του, ναι μεν, όμορφες εξωτερικά, στερούνται εσωτερικής ουσίας[5]. Ο μητροπολίτης Ιερόθεος συμπλήρωσε την έννοια της συνοδικότητας, η οποία στην ορθόδοξη παράδοση αποτελεί ύψιστο κριτήριο ή μέτρο, με την έννοια της ιεραρχικότητας. Τονίζει ότι η συνοδικότητα δεν νοείται άνευ της ιεραρχικότητας, όπως και η ιεραρχικότητα άνευ της συνοδικότητας[6]. Αδιαμφισβήτητα, η Εκκλησία είναι μια ιεράρχηση. Και φυσικά κανείς δεν θέτει υπό αμφισβήτηση την ιεράρχηση της Εκκλησίας. Αλλά η καθιέρωση της αντιλήψεως περί ιεραρχικών σχέσεων μεταξύ των προκαθημένων των Εκκλησιών αποτελεί

πράγματι καινοτομία[7].

Στη βυζαντινή παράδοση η λέξη «ιεραρχία» εμφανίζεται για πρώτη φορά στο Αρεοπαγιτικό σώμα, σύμφωνα με τη σύγχρονη επιστήμη της Πατρολογίας στα τέλη του 5ου – αρχές του 6ου αι. μ.Χ. Νωρίτερα αυτός ο όρος χρησιμοποιήθηκε σε ένα μόνον απόκρυφο μνημείο[8].

Ποια είναι η εφεξής πορεία και το σημασιολογικό πεδίο αυτού του όρου; Οι περισσότερες θεολογικές χρήσεις του όρου «ιεραρχία» ανάγονται κατά βάση στο Αρεοπαγιτικό σώμα, με επανάληψη της θέσεως περί ισοτιμίας των ιεραρχών εντός εκείνων των ιεραρχικών τάξεων, που περιλαμβάνεται εκεί. Αυτό σημαίνει ότι η καθιέρωση της αντιλήψεως περί ιεραρχικών σχέσεων μεταξύ εκπροσώπων των ισότιμων κατά τόπους Εκκλησιών αποτελεί μια ουσιαστικότατη καινοτομία σε σχέση με την βυζαντινή και πατερική παράδοση[9].

Ποια είναι η πραγματική κατάσταση των πραγμάτων; Ποιος είναι ο ανώτατος δικαστικός θεσμός της Ορθοδόξου Εκκλησίας εξ απόψεως της αγιοπατερικής παραδόσεως και της Ιεράς Παραδόσεως; Είναι άραγε αποδεκτό στο πλαίσιο αυτών των παραδόσεων να κάνουμε λόγο περί ενός μοναδικού πρώτου της Εκκλησίας, ο οποίος εν προκειμένω κατέχει στην ουσία τα δευτερεία μετά τον Σωτήρα Χριστό;

Και εδώ μας βοηθά και πάλι η στροφή στις πρωτογενείς πηγές, που είναι άκρως σημαντική για τη μελέτη της ιστορίας και της θεολογίας. Ας στραφούμε στην «Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων» του Δοσιθέου Νοταρά[10]. Οφείλουμε να πούμε ότι αυτός ο ιεράρχης του τέλους του 17ου – αρχών του 18ου αι., ο οποίος ευρισκόταν στις καταβολές της Σλαβοελληνολατινικής Ακαδημίας, φιλικότατος έναντι της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, είναι εκείνος ο θεολόγος, ο οποίος ανάμεσα σε όλους τους άλλους πατέρες, τόσο τους αρχαιότερους, όσο και τους πιο σύγχρονους, δίδασκε και υποστήριζε το συνοδικό πολίτευμα της Εκκλησίας. Σε κανένα άλλο συγγραφέα δεν ευρίσκουμε τόσα επιχειρήματα υπέρ της συνοδικότητας όσα στον Πατριάρχη Δοσίθεο. Ειδικά ο Δοσίθεος πολέμησε όχι μόνο το πρωτείο της Ρώμης, αλλά και την απολυταρχική εξουσία της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία υπήρχε σε ανεπίτρεπτο κάπως βαθμό και εκείνη την εποχή, γι' αυτό και ούτε λίγο ούτε πολύ χαρακτήριζε τους οπαδούς τέτοιου είδους απολυταρχικής εξουσίας «νέους αιρετικούς»[11].

Έτσι λοιπόν ο Πατριάρχης Δοσίθεος πραγματεύεται το γεγονός ότι στην Εκκλησία υπάρχει ο επίσκοπος ως επικεφαλής της οικείας αυτού επαρχίας, συμφώνως προς τον 34ο Αποστολικό κανόνα, υπάρχει και ο Σωτήρας Χριστός, ο Οποίος είναι Κεφαλή όλης της Εκκλησίας, Κεφαλή του σώματος της Εκκλησίας, σύμφωνα με τη θεολογία του Αποστόλου Παύλου. Ωστόσο κάποια ενδιάμεση κεφαλή δεν υφίσταται[12]. Αυτή η «άρνηση» δεν αφορά στους Προκαθημένους των κατά τόπους Εκκλησιών, ο χαρακτηρισμός τους ως επικεφαλής με τη δέουσα για αυτούς σημασία είναι

πλήρως αποδεκτός. Αλλά δεν μπορεί να υπάρχει μοναδική κεφαλή ούτε στη Δύση στο πρόσωπο του Πάπα της Ρώμης, ούτε στην Ανατολή στο πρόσωπο του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως! Επ' αυτού μπορεί κανείς να επισημάνει ότι πρόκειται για την πολεμική θεολογία του 17ου αι. υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, αλλά στην εκκλησιαστική παράδοση σίγουρα μπορούμε να βρούμε περιπτώσεις παρόμοιου χαρακτηρισμού. Παρουσιάσθηκε προσφάτως μια εμπεριστατωμένη μελέτη της έννοιας της κεφαλής μέσα στην Εκκλησία, τα πορίσματα της οποίας αποδεικνύουν ότι η Εκκλησία στην Ανατολή απέφευγε επιμελώς τη διδασκαλία περί του μοναδικού πρωτείου στην Ανατολή[13].

Όπως είναι γνωστό μετά τη Σύνοδο της Σαρδικής του 343 στην πρώτη χιλιετία αυτή την αποκλειστική θέση διεκδικούσε εν μέρει ο Πάπας της Ρώμης. Όμως οι διεκδικήσεις του Πάπα της Ρώμης ήταν εν πολλοίς υπερβολικές και απορρίφθηκαν κατηγορηματικά από την ορθόδοξη Ανατολή, ιδίως μετά τη Μεγάλη Σύνοδο στην Αγία Σοφία κατά το 879–880 και σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό μετά το σχίσμα του 1054. Η πολεμική με το πρωτείο του Πάπα της Ρώμης είχε γίνει ένα από τα κύρια μοτίβα της πατερικής σκέψεως και παραδόσεως. Ο Άγιος Φώτιος αντιπαρατίθετο όχι μόνον με το Filioque στη «Μυσταγωγία», αλλά και τάχθηκε κατά του πρωτείου της Ρώμης στον α΄ κανόνα της Μεγάλης Συνόδου στην Αγία Σοφία και όχι μόνον. Και οι Βυζαντινοί πολέμιοι κατά τα μέσα του 11ου αι. – ο Άγιος Νικήτας Στηθάτος και σειρά άλλων – άρχισαν να διδάσκουν περί των «πέντε πατριαρχικῶν θρόνων» ή περί των «πέντε μεγάλων Ἐκκλησιῶν τῆς οἰκουμένης»[14], ισότιμων και μη αποδεχόμενων το αποκλειστικό πρωτείο του θρόνου της Ρώμης (όπως είναι γνωστό, η ίδια η λέξη «Πενταρχία» άρχισε να δηλώνει το πολίτευμα της Εκκλησίας μόνον μετά την Άλωση του Βυζαντίου, ενώ την εποχή του Βυζαντίου χρησιμοποιείτο μόνον ως στρατιωτικός όρος[15]). Επομένως, στο ίδιο το Βυζάντιο η Πενταρχία είχε την έννοια των πέντε πατριαρχικών θρόνων. Η θεωρία των πέντε πατριαρχικών θρόνων, η οποία ενισχύθηκε δυναμικά κατά τα μέσα του 11ου αι., έπρεπε να τονίζει το συνοδικό πολίτευμα της Εκκλησία σε βάρος του ειδικού πρωτείου και της κυριαρχίας της Ρώμης.

Εν τούτοις, κατά το παρόν οι υποστηρικτές της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας δικαιολογούν το πρωτείο του Πάπα της Ρώμης κατά την πρώτη χιλιετία. Άνευ αυτού του πρωτείου δεν ευσταθεί η εν λόγω θεωρία. Γι' αυτό τον λόγο οι οπαδοί της επιμένουν πεισματικά ότι μετά την απόσχιση της Δυτικής Εκκλησίας το 1054 ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως στην ορθόδοξη Ανατολή απέκτησε τον θεσμό του πρωτείου[16] ή ακόμη νωρίτερα, στην ίδια τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας[17]. Τοιουτοτρόπως, αυτή τη στιγμή το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ακολουθεί στο θέμα του παπικού πρωτείου την ακριβώς αντίθετη θέση από εκείνη, που ακολούθησαν οι ιεράρχες της χριστιανικής Ανατολής κατά την πρώτη και δεύτερη χιλιετία. Με άλλα λόγια, η θέση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως έρχεται σε κατάφωρη αντίθεση με εκείνη την παράδοση του Βυζαντίου, την οποία θεωρεί δική του και στην οποία προσπαθεί να βασισθεί.

Όμως οι οπαδοί αυτής της θεωρίας θα πουν ότι υπάρχουν κανονικά και ιστορικά προηγούμενα, τα οποία κατά την άποψή τους επιβεβαιώνουν τη θεωρία του πρωτείου τιμής και εξουσίας[18]. Πράγματι, ενίοτε όταν δεν γνωρίζουμε όλα τα γεγονότα και όταν την ώρα της συζητήσεως παρατίθεται το α΄ ή το β΄ γεγονός, το οποίο μπορεί να αντιμετωπισθεί ως προηγούμενο, αμέσως υποχωρούμε και χανόμαστε, χωρίς να ξέρουμε πώς μπορούμε να απαντήσουμε.

Ας προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του εν λόγω προβλήματος.

Απαντώντας στα δεδομένα και παρόμοιες σκέψεις των οπαδών της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι όλα τα κανονικά και ιστορικά προηγούμενα, τα οποία πράγματι έλαβαν χώρα, ούτως ή άλλων ανήκουν στο πεδίο του εθιμικού δικαίου.

Εξαρχής θα πούμε για τα κανονικά προηγούμενα, τα οποία ανήκουν στο πεδίο του λεγόμενου εθιμικού δικαίου. Σύμφωνα με τη κοινή θεωρία του εθιμικού δικαίου, προκειμένου να προσλάβει χαρακτήρα γενικής υποχρεωτικής αρχής, θα πρέπει να τύχει καθολικής αποδοχής[19], ενώ στην εκκλησιαστική παράδοση να γίνει αποδεκτή από όλη την Εκκλησία σε συνοδικό επίπεδο.

Όλες οι αναφορές σε οποιουσδήποτε κανόνες των Οικουμενικών ή Τοπικών Συνόδων είναι εν πολλοίς υπερβολικές και εμφανίζουν το ευκταίο ως πραγματικό. Έτσι, κατά το παρόν καθίσταται κοινός τόπος στην επιστημονική θεολογική και ιεροκανονική γραμματεία των ελληνοφώνων Εκκλησιών, σε βιβλία ή μελέτες, που κυκλοφορούν στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη ή την Κρήτη, ο ισχυρισμός ότι οι 9^{ος} και 17^{ος} κανόνες της εν Χαλκηδόνι Συνόδου, οι οποίοι ομιλούν περί της δυνατότητας εκκλήτου προς την ανώτατη δικαστική εξουσία του εξάρχου της διοικήσεως ή του επισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, είναι ακριβώς που επιβεβαιώνουν τα ανώτατα δικαιώματα αποδοχής εκκλήτου του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Έτσι για παράδειγμα στο βιβλίο του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Σ. Σαράντη «Το αλάθητο της Εκκλησίας και τα προνόμια του οικουμενικού θρόνου», που κυκλοφόρησε το έτος 2022[20], ο συγγραφέας ισχυρίζεται ότι οι κανόνες της εν Χαλκηδόνι Συνόδου χορήγησαν στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως διπλή δικαστική εξουσία, τόσον εντός της οικείας αυτού δικαιοδοσίας, όσο και εκτός αυτής, κυριολεκτικά σε παγκόσμιο επίπεδο[21]. Εν τούτοις, ο ισχυρισμός περί υπερορίου χαρακτήρα της δικαστικής εξουσίας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, αρχής γενομένης από το ήμισυ του 5^{ου} αι. μ.Χ. είναι τεχνητός, μετέωρος και δεν ανταποκρίνεται στην κυριολεκτική έννοια των εν λόγω ιερών κανόνων της εν Χαλκηδόνι Συνόδου. Αυτές οι πλέον διευρυμένες ερμηνείες υπάγονται στο πεδίο όχι του συνοδικού, αλλά του εθιμικού δικαίου, γίνονταν περιστασιακά και δεν μπορούν να ενταχθούν στη συνοδική παράδοση της Εκκλησίας.

Ας θυμηθούμε ένα ενδιαφέρον επεισόδιο, στο οποίο, κατά κανόνα, δεν δίδουν προσοχή. Όπως είναι γνωστό, οι 9^{ος} και 17^{ος} κανόνες της εν Χαλκηδόνι Συνόδου ενεκρίθησαν στην πρωινή συνεδρία της

εν Χαλκηδόνι Συνόδου (δεύτερη από τις τρεις) την Τετάρτη, 31 Οκτωβρίου 451, παρουσία των λεγάτων του Πάπα της Ρώμης Λέοντος. Οι παπικοί λεγάτοι ήρεμα αποδέχθηκαν την έγκριση των ιερών κανόνων 9ου και 17ου. Εάν η σημασία του 9ου και του 17ου κανόνα είχε υπερόριο χαρακτήρα, που επεκτεινόταν πέραν των ορίων των άμεσων αρμοδιοτήτων του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, είναι προφανές ότι οι λεγάτοι θα προέβαιναν σε παρόμοια διαμαρτυρία, όπως προέβησαν κατά του 28ου κανόνα. Ο παρών κανόνας ενεκρίθη στην επόμενη 18η συνεδρία (τρίτη κατά σειρά) την ίδια ημέρα το απόγευμα (Τετάρτη, 31 Οκτωβρίου), αλλά απουσία των λεγάτων του Πάπα Ρώμης, οι οποίοι αποχώρησαν επιδεικτικά από την αίθουσα πριν την έναρξη της τρίτης συνεδρίας σε ένδειξη διαμαρτυρίας[22]. Την επομένη, Πέμπτη, πραγματοποιήθηκαν πλέον οι τελευταίες διευκρινιστικές εκδηλώσεις και συζητήσεις με τους παπικούς λεγάτους επί του 28ου κανόνα. Αυτό το μικρό παράδειγμα δείχνει ότι από τη θεωρία του πρωτείου τιμής και εξουσίας λείπει εκείνη η ισχύς, την οποία επιθυμούν να της αποδώσουν οι οπαδοί της.

Επίσης, ο 28ος κανόνας της Χαλκηδόνος ομιλεί περί της αποστολής στις βαρβαρικές χώρες. Υπονοούσε συγκεκριμένους βαρβάρους, οι οποίοι είτε κατοικούσαν στο έδαφος των τριών διοικήσεων: Ασιανής, Θρακικής και Ποντικής, είτε γειτονικά προς αυτές. Μπορούμε να απαριθμήσουμε εκείνους τους βαρβάρους, με τους οποίους είχε επαφές το Βυζάντιο από το ήμισυ του 5ου αι. μ.Χ. και να καταλάβουμε επακριβώς ότι ακόμη και εκείνοι οι βάρβαροι, στους οποίους αναφέρονται σε σχέση με τον εν λόγω κανόνα οι βυζαντινοί κανονολόγοι Αριστηνός, Ζωναράς και Βαλσαμών, τον 12ο αι. μ.Χ., δεν είναι πλέον εκείνοι, οι οποίοι αναφέρονταν στον 28ο κανόνα[23]. Ενώ η σύγχρονη αντίληψη των οπαδών της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας περί βαρβάρων, θεωρεί ότι πρόκειται για τους Ρώσους, τους Λευκορώσους, τους Πολωνούς, τους Φινλανδούς[24]. Εν ολίγοις, όλος ο κόσμος είναι βάρβαροι, ακόμη και μετά τον εκχριστιανισμό του. Αυτή η ταύτιση όλων των λαών, οι οποίοι εξέρχονται των ορίων του αρχαίου χριστιανισμού με τους βαρβάρους, ανεξαρτήτως του ποιος και πότε βαπτίσθηκε ορθόδοξος, στην ουσία είναι απαράδεκτη, άλλωστε στο ίδιο το Βυζάντιο, όπως είναι γνωστό, δεν υπήρχε υπερβολική κυριαρχία της α΄ ή β΄ εθνικότητας, ενώ οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες και το ίδιο το Βυζάντιο ήταν πράγματι εν πολλοίς εκτός εθνικότητας.

Να, ένα άλλο μικρό παράδειγμα. Ο 34ος Αποστολικός κανόνας, στον οποίο ήδη προαναφερθήκαμε. Κανείς στη βυζαντινή παράδοση, συμπεριλαμβανομένου και του Αριστηνού, κανονολόγου του 12ου αι. μ.Χ., δεν ερμήνευε τον 34ο κανόνα έναντι της κυριαρχίας ενός πρώτου στην Εκκλησία. Ο Ρώσος κανονολόγος Σ. Τρόιτσκι παρατήρησε δικαίως ότι οι κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων έχουν γενικό δεσμευτικό χαρακτήρα όχι μόνον για μερίδα των Εκκλησιών, αλλά για όλες[25]. Κατά τη δίκαιη αξιολόγησή του, οι κανόνες περί της ανάγκης σεβασμού των δικαιοδοσιακών ορίων αφορούν όχι στις δευτερεύουσες Εκκλησίες (οι οποίες οφείλουν να λειτουργούν εντός των ορίων τους, σε αντίθεση με την άνευ συνόρων Κωνσταντινούπολη), αλλά είναι μια κοινή θέση, η οποία πρέπει εξίσου να τηρείται από όλους. Επίσης, στον ίδιο βαθμό το δικαίωμα σε συγκεκριμένη αποστολή, που

υπερβαίνει τα όριά της, δεν το έχει μόνον μια Εκκλησία, αλλά όλες οι κατά τόπους Εκκλησίες, βάσει των συγκεκριμένων συνθηκών της υπάρξεως και ζωής τους.

Όμως, οι οπαδοί της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας μπορούν να αναφέρουν συμπληρωματικές έναντι του βασικού εκκλησιαστικού δικαίου αποφάσεις του εκκλησιαστικού ή κοσμικού δικαίου, στις οποίες μπορούμε να κατατάξουμε: την Εισαγωγή [26], τις μεταγενέστερες παρατηρήσεις στον Νομοκάνονα με 14 τίτλους[27], τις επιμέρους απόψεις των Βυζαντινών κανονολόγων[28]. Σε αυτό μπορούμε να απαντήσουμε ως εξής: τα εν λόγω μνημεία δεν νομιμοποιήθηκαν, δεν έγιναν αποδεκτά από όλους και αποτελούν προφανή εξαίρεση από τη συνοδική παράδοση της Εκκλησίας, η οποία μεταξύ άλλων επιβεβαιώνεται όχι μόνον από τη νομοθεσία των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, αλλά και από τα μνημεία του κοσμικού δικαίου και μάλιστα τα κορυφαία.

Κατά τη διαδικασία των ερευνών σχηματίσθηκε ακριβής αντίληψη για το ότι κορυφαίο μνημείο του κοσμικού δικαίου, λίγο γνωστό σε μας, στο οποίο δεν δίδεται πάντοτε η πρέπουσα σημασία, είναι η Νεαρά ρκγ΄ του αυτοκράτορα Ιουστινιανού[29]. Είναι κωδικοποιούσα και άκρως σημαντική στη νομοθεσία του, που άσκησε τεράστια επιρροή στη μεταγενέστερη νομοθεσία. Στη Νεαρά ρκγ΄ ο ανώτατος δικαστικός θεσμός είναι οι έξαρχοι της διοικήσεως, δηλαδή οι Πατριάρχες, και δεν αναφέρεται τίποτε περί του ενός προσώπου του αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος συγκεντρώνει αυτή την εξουσία. Οι πηγές της συνοδικής παραδόσεως τού υπό εξέταση ζητήματος εξερευνήθηκαν συστηματικά από τον Πατριάρχη Δοσίθεο Νοταρά τον 17ο αι.[30].

Σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε να προσεγγίσουμε όλα τα ιστορικά προηγούμενα των εκκλήτων προσφυγών στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, οι οποίες θα μπορούσαν να οφείλονται στο ειδικό καθεστώς του ως Προκαθημένου της Εκκλησίας στην πρωτεύουσα της μόνης ορθοδόξου Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, όπως θεωρείτο εκείνη την εποχή, και μετά την Άλωση της Πόλεως, στα ειδικά δικαιώματα ως εθνάρχη, τα οποία του απένειμε η κυβέρνηση της Υψηλής Πύλης, κυρίως προς εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων.

Όμως, μέχρι το 1923 είχαν αφαιρεθεί αυτά τα δικαιώματα του εθνάρχη από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως και στη συνέχεια μετά το 1923 η ιστορία της επιρροής του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τον 20ο αι. αρχίζει εκ του μηδενός. Μάλιστα, από εκείνη την εποχή, αλλά ειδικά στα τέλη του 20ού – αρχές του 21ου αι. με τεράστιες διεκδικήσεις επί της οικουμενικής δικαιοδοσίας αποδίδει στον εαυτό του τέτοια οικουμενικά δικαιώματα, τα οποία δεν του ανήκαν ούτε την εποχή του Βυζαντίου, αλλά ούτε και μετά την Άλωσή του. Αυτή η σκέψη με συγκεκριμένα δεδομένα παρατίθεται στην γραμμένη στα ελληνικά διατριβή του αρχιμανδρίτη Βαρθολομαίου Ιατρίδη για τα διεθνή δικαιώματα του Οικουμενικού Πατριάρχη. Ο συντάκτης της διατριβής διαπιστώνει την πλήρη έλλειψη οποιωνδήποτε δικαιωμάτων στα τέλη της δεκαετίας του 1920 και

την ραγδαία επέκταση αυτών των δικαιωμάτων με υποστήριξη εξωτερικών δυνάμεων τη δεκαετία του 1940[31]. Και ιδίως στην αρχή της πατριαρχίας του κ. Βαρθολομαίου στις αρχές του 1990, όταν τέθηκε ο ειδικός παγκόσμιος γεωπολιτικός σκοπός για ιδιαίτερο έλεγχο από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως των Εκκλησιών, που έλαβαν αυτοτέλεια στις χώρες, οι οποίες άλλαξαν το σοβιετικό καθεστώς σε άλλο. Ακριβώς «τότε ήταν που προβλήθηκε η διάσταση του οικουμενικού χαρακτήρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου»[32].

Για τον ίδιο τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως και τους υποστηρικτές του πρωτείου του οι κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων, κυρίως οι 9ος, 17ος και 28ος και το μεταγενέστερο εθιμικό δίκαιο συνιστούν, κατά τα λεγόμενα του Πατριάρχη Βαρθολομαίου, «μίαν ἐνιαίαν καὶ ἄτμητον ἐκκλησιαστικὴν πραγματικότητα»[33]. Εν τούτοις, αυτή η «πραγματικότητα» ριζικά δεν ανταποκρίνεται στην αυθεντική πραγματικότητα του συνοδικού πολιτεύματος της Εκκλησίας και δεν γινόταν αποδεκτή από τις άλλες κατά τόπους Εκκλησίες.

Οι αρχαίες αποστολικές Εκκλησίες θεωρούσαν τον εαυτό τους, εξαιτίας της πραγματικής ιστορικής θέσεώς τους, ως ιδρυθείσες πριν από την Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως (Αλεξανδρείας και Αντιοχείας) ή ταυτόχρονα με αυτή (Ιεροσολύμων), αρκετά ανεξάρτητες από εκείνη. Αντιλαμβανόμενο τούτο το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως αποδίδει ιδιαίτερη έμφαση στην υπεροχή του επί των Αυτοκεφάλων Εκκλησιών, οι οποίες εμφανίσθηκαν αργότερα. Αρκετά υποκριτικά οι εν λόγω Εκκλησίες χαρακτηρίζονται ως ισότιμες με τις αποστολικές Εκκλησίες, αλλά ταυτοχρόνως τονίζεται κάποια ορισμένη ελλειμματικότητα και ανεπάρκειά τους.

Η εν λόγω μη δέουσα ιεράρχηση εντός των κατά τόπους Εκκλησιών τεκμηριώθηκε στη διατριβή του Γ. Δ. Παπαθωμά. Ο συντάκτης της, νυν μητροπολίτης Περιστερίου Γρηγόριος Παπαθωμάς, είναι ο κορυφαίος κανονολόγος του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Το 1994 υποστήριξε στη Σορβόννη τη διατριβή για τον χαρακτήρα της απονομής αυτοκεφάλου από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (η εργασία γράφτηκε στη γαλλική γλώσσα και αποτελείται από μερικούς τόμους)[34]. Σε αυτή τη διατριβή διατυπώθηκε ειδικά η δικανική πτυχή της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας, τονιζόμενη από διατυπώσεις όπως juridiction soustractive (αφαιρετική δικαιοδοσία)[35] και «προδικαιοδοσιακό έδαφος»[36]. Αυτές και παρεμφερείς απολύτως αδιανόητες διατυπώσεις και ισχυρισμοί δεν προκαλούν τίποτε πέραν από το αίσθημα διαμαρτυρίας και μη αποδοχής.

Σύμφωνα με το «προδικαιοδοσιακό δίκαιο», το έδαφος όλης της υφηλίου, που δεν ανήκει στα σύνορα των συγκεκριμένων κρατών και συγκεκριμένων εθνικών Εκκλησιών, ανήκει εν δυνάμει στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Επίσης, σε αυτή τη διατριβή διατυπώθηκε, ότι η δικαιοδοσία εκείνων των Εκκλησιών, στις οποίες ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως χορηγεί αυτοκέφαλο, ανήκει σε αυτές τις Εκκλησίες έως ότου ενεργούν συμφώνως προς τις οδηγίες του Πατριάρχη

Κωνσταντινουπόλεως. Εάν οι εν λόγω Εκκλησίες αρχίζουν και ενεργούν όχι, όπως αυτός βούλεται, τότε έχει δικαίωμα να τις καταδικάσει και να αφαιρέσει από εκείνες τις Εκκλησίες το κανονικό έδαφός τους. Το δικαίωμα στην ακεραιότητα του κανονικού εδάφους, κατά την προαναφερθείσα διατριβή, το κατέχουν μόνον το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και οι αρχαίες αποστολικές Εκκλησίες, οι οποίες επίσης έχουν και το δικαίωμα διεξαγωγής ιεραποστολής με σειρά ορισμένων επιφυλάξεων. Σύμφωνα με τη θεωρία του μητροπολίτη Γρηγορίου, εάν το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως επιτελεί την παγκόσμια αποστολή του ακωλύτως, τότε οι άλλες αποστολικές Εκκλησίες, παρόλο που μπορούν να επιτελούν την αποστολή τους, δεν την επιτελούν. Έτσι, ορθολογιστικά, με μαθηματικό τρόπο ασκείται η αρχή της κυριαρχίας του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως εφ' όλης της παγκοσμίου Διασποράς, προκειμένου να εφαρμοσθεί η αρχαία αντίληψη: «μία πόλις εἷς ἐπίσκοπος».

Αυτές οι απόψεις, όπως θα μπορούσε να αντιτάξει κανείς, εμπεριέχονται σε μια διατριβή, που υποστηρίχθηκε στη Σορβόννη, ακόμη δεν κυκλοφόρησε σε έντυπη μορφή, και δεν πρέπει βάσει μιας διατριβής να καταλήγουμε σε συμπεράσματα όσον αφορά τη γενική εκκλησιαστική κατάσταση. Και όμως, ο μητροπολίτης Γρηγόριος συνεχώς συντάσσει άρθρα, παραχωρεί τηλεοπτικές συνεντεύξεις, όπου συνεχίζει πλήρως να βασίζεται επί της θεωρίας του. Έτσι, σε άρθρο, που δημοσιεύθηκε λίγο πριν τη σύγκληση της Συνόδου της Κρήτης, παρουσίασε τη θεωρία ότι ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, σύμφωνα με τον 28^{ο} κανόνα της εν Χαλκηδόνι Συνόδου, έλαβε όχι μόνον την οικεία αυτού δικαιοδοσία επί τριών διοικήσεων, αλλά και την παγκόσμια δικαιοδοσία, την οποία ο μητροπολίτης Γρηγόριος χαρακτήρισε ως «δικαιοδοσία υπ' αριθ. 7» (δηλαδή, στην έβδομη θέση μετά τις πέντε Εκκλησίες της Πενταρχίας και την Εκκλησία της Κύπρου)[37]. Και οι κληρικοί του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας, της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος και ο ίδιος ο Οικουμενικός Πατριάρχης εκλαμβάνουν τη θεωρία του ως βασική και θεμελιώδη. Μπορούμε να παρακολουθήσουμε τη συγκεκριμένη επίδραση των απόψεων όχι μόνον της διατριβής του, αλλά και των δημοσιεύσεων, που επακολούθησαν, εκ των οποίων η πλέον προκλητική αποδείχθηκε η «Κανονική γνωμάτευση για τις αντικανονικές ενέργειες της Ρωσικής Εκκλησίας στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας»[38], που απεστάλη στην Εκκλησία της Αλεξανδρείας ένα χρόνο πριν τη διακοπή της ευχαριστιακής κοινωνίας με αυτή από τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία εξαιτίας της υποστηρίξεως από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλεξανδρείας της θέσεως του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως για την αποδοχή σε κοινωνία της «Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ουκρανίας». Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία κατηγορήθηκε για επιδίωξη παγκόσμιας κυριαρχίας και επικρατείας σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Έτσι λοιπόν, χάρη σε αυτό το σημείωμα, ο ευαγής κλήρος της Εκκλησίας της Αλεξανδρείας είχε εκ των προτέρων, πριν τη νομοτελειακή ρήξη, προδιατεθεί κατηγορηματικά κατά της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Το εν λόγω θέμα δύναται να συνεχισθεί και να περιγραφεί λεπτομερώς. Αυτή η απαράδεκτη ιδεολογία, δυστυχώς, καθίσταται ολοένα και περισσότερο θεμελιώδης και ευρέως διαδεδομένη. Οι

αρχαίες αποστολικές Εκκλησίες της ορθοδόξου Ανατολής μαζί με την Εκκλησία της Ρώμης εντάχθηκαν στη λεγόμενη Πενταρχία, που ανταποκρινόταν στις πέντε ανθρώπινες αισθήσεις και συμβόλιζε την πληρότητα και ολοκληρία του εκκλησιαστικού πολιτεύματος. Η Πενταρχία δημιουργήθηκε στην εν Χαλκηδόνι Σύνοδο σε τελική μορφή και υφίστατο όχι μόνον μέχρι την Άλωση της Πόλεως, μετά την απόσχιση της Ρώμης, αλλά και μετά την Άλωση της Πόλεως, όπου η πέμπτη θέση για τη Ρώμη, τρόπον τινα διαφυλασσόταν. Είναι προφανές ότι μετά τη δημιουργία των άλλων κατά τόπους Εκκλησιών, η Πενταρχία ήταν ξεπερασμένη και απώλεσε το αρχικό της νόημα. Εν τούτοις, οι υποστηρικτές της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας επιμένουν σήμερα σε ειδικά δικαιώματα της Πενταρχίας[39], ενώ στην πραγματικότητα της Τετραρχίας ή των πέντε Εκκλησιών συνυπολογίζοντας την Εκκλησία της Κύπρου, πράγμα που τους επιτρέπει βάσει της κυριαρχίας στη σύνθεση αυτής της Πενταρχίας των ελληνοφώνων Εκκλησιών να σκέπτονται για δίκη επί της Ρωσικής Εκκλησίας για τη συνοδική της θέση και τη μη συμμόρφωση με τη θεωρία του πρωτείου τιμής και εξουσίας[40].

Η εν λόγω ιδεολογία μετά την έμπρακτη υλοποίησή της στο έδαφος της Ουκρανίας και σε σειρά άλλων περιπτώσεων οδηγεί σε ολέθριες συνέπειες, προφανέστατα δημιουργώντας σχίσμα άνευ οιασδήποτε ορθολογικής διεξόδου. Στους αμύητους παραμένει η ελπίδα ότι όλα θα επιλυθούν από μόνα τους. Όμως το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και οι οπαδοί του καθ' όλη τη διάρκεια της συζητήσεως που διεξάγεται, δεν προέβησαν σε καμία πραγματική κίνηση, δήλωση ή υποχώρηση και δεν εξεδήλωσαν καμία έμπρακτη μετάνοια με σκοπό την εξομάλυνση της καταστάσεως. Τούτο αποδεικνύεται όχι μόνον από τα επιστημονικά και ψευδοεπιστημονικά δημοσιεύματα, τα οποία διακινούνται από την πλευρά τους, αλλά και από μια τεράστια γκάμα δημοσιογραφικών τοποθετήσεων, που εκφράζονται σε όλα τα επίπεδα τόσο από ηγετικά πρόσωπα, όσο και από τους δημοσιογράφους, ιδεολόγους της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας, συμπεριλαμβανομένου και του διευθυντή της ιστοσελίδας «Φως Φαναρίου» Π.Α. Ανδριοπούλου, ο οποίος άκρως επιθετικά προωθεί τις α΄ ή β΄ σκέψεις[41].

Δεν πρέπει βάσει της απόψεως ενός δημοσιογράφου να καταλήγει κανείς σε μακροπρόθεσμα συμπεράσματα. Όμως, κατά τρόπο παράδοξο, όλη αυτή η ατέρμονη γκάμα δηλώσεων και τοποθετήσεων συμπίπτει πλήρως. Όλα, όσα λέγονται σε έναν τόπο, ανταποκρίνονται πλήρως σε όσα λέγονται σε έναν άλλο τόπο, λες και υπάρχει ένα σαφές σενάριο, το οποίο τοποθετήθηκε στη βάση όλων αυτών των δηλώσεων. Με οποιοδήποτε τρόπο, πάση θυσία, ανεξαρτήτως του αδύνατου, του αδίκου ενός τέτοιου σεναρίου οι υποστηρικτές του επιδιώκουν να το επιβάλουν, θυσιάζοντας ανελέητα όλους εκείνους, οι οποίοι δεν συμφωνούν με αυτό το σενάριο.

Επιπλέον, η παρούσα κατάσταση επιδεινώνεται ολοένα και περισσότερο. Έτσι, π.χ. ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος στην ομιλία του στο Άμπου Ντάμπι[42] (Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα) στις 10 Οκτωβρίου 2022 δεν καταδίκασε μόνον τη Ρωσία, αλλά και τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία στο παρόν και το

ιστορικό παρελθόν τους, αρχής γενομένης από τον 16ο και έως τον 20ο, με ιδιαίτερη μομφή έναντι του 19ου αι. μας, όταν η Ρωσική Αυτοκρατορία δήθεν προσχώρησε σε αίρεση ή ακόμη και σε αιρέσεις. Πρόκειται για τη λεγόμενη αίρεση του εθνοφυλετισμού, που καταδικάσθηκε από την τρίτη συνεδρία της Συνόδου Κωνσταντινουπόλεως στις 16 Σεπτεμβρίου 1872 σχεδόν με μονομερή πράξη του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Οι άλλες Εκκλησίες, μάλιστα όχι μόνον οι σλαβικές – κυρίως η Ρωσική Εκκλησία, αλλά και η Ορθόδοξη Εκκλησία Ιεροσολύμων και η Ορθόδοξη Εκκλησία Αντιοχείας – δεν συμφώνησαν με αυτή την προσέγγιση. Όπως είναι γνωστό, ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Κύριλλος Β΄ αρνήθηκε να υπογράψει τα Πρακτικά και δύο ημέρες πριν τη λήξη της Συνόδου αναχώρησε για την Ιερουσαλήμ, ενώ ο Πατριάρχης Αντιοχείας Ιερόθεος επέμενε στη συμφιλίωση[43].

Πολύ επίμαχο ερώτημα, εάν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως εθνοφυλετισμό τον «φυλετισμό», ο οποίος ακριβώς και καταδικάσθηκε από τις Πράξεις της εν λόγω Συνόδου. Και κατά πόσο δίκαιο είναι να χαρακτηρισθεί εθνοφυλετική η Ρωσική Αυτοκρατορία, η οποία ήταν πολύ ευρύτερη του ρωσικού έθνους, εκ μέρους μιας μικρής μερίδας του ελληνικού κόσμου; Άλλωστε, το ίδιο το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, κατά την επισήμανση του ιστορικού του, του προαναφερθέντος αρχιμανδρίτη Βαρθολομαίου, μετεξελίχθηκε ραγδαίως στα τέλη του 19ου – αρχές του 20ού αι. από τον πολυεθνικό σε έναν στενά προσανατολισμένο στο ελληνικό έθνος κόσμο[44].

Επίσης, μπορούμε να επισημάνουμε και το ότι η ομιλία του Πατριάρχη Βαρθολομαίου στο Άμπου Ντάμπι στα ουσιαστικά της σημεία επαναλαμβάνει εκείνη την ιδεολογία, η οποία μέχρι εκείνη την περίοδο είχε παρουσιασθεί και αναπτυχθεί από τον Γρηγόριο Παπαθωμά στο από 18ης Ιανουαρίου 2022 δημοσίευμά του, το οποίο ήταν η πρώτη δημοσίευση εκείνου του σημειώματος, που απεστάλη στην Εκκλησία Αλεξανδρείας πριν από ένα χρόνο.

Επομένως όλες οι έρευνες των θεολόγων και κανονολόγων της Κωνσταντινουπόλεως, που συντάχθηκαν για να δικαιολογήσουν τη θεωρία του πρωτείου τιμής και εξουσίας, είναι αρκετά επιφανειακές και μονομερείς, τα επιχειρήματά τους καταρρίπτονται από μια συστηματική επιστημονική κριτική. Ταυτοχρόνως, ανάγεται στο επίπεδο της καθολικώς αποδεκτής, όπως στον προαναφερθέν βιβλίο του Σ. Σαράντη του έτους 2022[45]. Με πλήρη έλλειψη του διαλέγεσθαι και της υποχωρητικότητας εκ μέρους alterius partis (της άλλης πλευράς), η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία εξακολουθεί να πορεύεται τη χρυσή οδό της ορθοδόξου πίστεως, υπερασπιζόμενη σε όλα τα επίπεδα τη συνοδική παράδοση της Εκκλησίας όχι μόνον εξυπηρετώντας τα συμφέροντά της, αλλά και κυρίως προς όφελος του συνόλου της οικουμενικής Ορθοδοξίας.

Η θέση της Ρωσικής Εκκλησίας στο πλαίσιο των ανωτέρω λεχθέντων δύναται να αξιολογηθεί ως ειλικρινής, ανοικτή, μη προκατειλημμένη, πέραν της εξωτερικής γήινης σκοπιμότητας και γεωπολιτικής. Παρά την άδικη κατηγορία για εθνοφυλετισμό, η οποία κατά τρόπο παράδοξο

ταιριάζει στους ίδιους τους κατηγόρους, η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία υπερασπίζεται το συνοδικό πολίτευμα της Εκκλησίας και δεν αποδέχεται κατηγορηματικά, ούτε δύναται να αποδεχθεί την καινοφανή εκκλησιολογία ως μη συνάδουσα προς τη συνοδική εκκλησιολογία, που θεμελιώνεται επί της αρχής της ισοτιμίας τόσο των αρχαίων αποστολικών Εκκλησιών, όσο και των Εκκλησιών, οι οποίες αναδύθηκαν κατά τον Μεσαίωνα ή την νεότερη εποχή.

Λοιπόν, τι συγκεκριμένα είναι απαράδεκτο;

Ας απαριθμήσουμε μερικές θέσεις, οι οποίες συνέχεια διατυπώνονται ως αμετάβλητες.

1. Το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως έχει δικαίωμα αποδοχής εκκλήτου, δηλαδή το δικαίωμα του ανώτατου δικαστικού θεσμού.

Η παρούσα θέση δεν ανταποκρίνεται στο κυριολεκτικό νόημα των ιερών κανόνων της Χαλκηδόνας και αποδεικνύεται περιθωριακή, όχι κυρία, όχι επικρατούσα και στην ουσία μη συνάδουσα προς την εκκλησιαστική παράδοση.

2. Μόνον ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως δύναται να χορηγεί αυτοκέφαλο.

Είναι προφανές ότι και η Ρωσική Εκκλησία έχει αυτό το δικαίωμα, και η Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία απένειμε τόμο στη Μακεδονική Ορθόδοξη Εκκλησία στις αρχές του καλοκαιριού του 2022. Αλλά εδώ διαμορφώθηκε απλώς μια παράδοξη κατάσταση. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατέκρινε παντοιοτρόπως την Εκκλησία της Σερβίας και εξακολουθεί να κατακρίνει για το ότι έδρασε κατ' αυτόν τον τρόπο. Δεν μπορεί όμως να ανακαλέσει τον Τόμο της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Σερβίας, ταυτοχρόνως δεν μπορεί και να τον αποδεχθεί, και ομιλεί περί του δικού του Τόμου, ολοένα και περισσότερο επιδεινώνοντας το ζήτημα αυτό. Ως προς την αναγνώριση της Μακεδονικής Ορθοδόξου Εκκλησίας είναι οφθαλμοφανής όλη η θεωρία του πρωτείου τιμής και εξουσίας.

3. Μόνον ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως δύναται να προεδρεύει της συνάξεως των Προκαθημένων ή της Οικουμενικής Συνόδου και να συντονίζει τις προσπάθειες των άλλων Εκκλησιών.

Ναι, με τη θεωρεία του πρωτείου τιμής είναι αποδεκτό. Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία δεχόταν ένα τέτοιο πρωτείο τιμής και τον συντονιστικό ρόλο, αλλά όταν ο συντονιστικός ρόλος ενισχύει τις εξουσιαστικές αρμοδιότητες, αποδεικνύεται απαράδεκτος.

4. Μόνον ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως έχει δικαίωμα επί της παγκοσμίου Διασποράς και της

υπερορίου δικαιοδοσίας.

Αυτό το δικαίωμα, που προωθείται τώρα, στις αρχές του 21ου αι., δεν συνάδει προς τα δικαιώματα του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως και την περίοδο ακμής του Βυζαντίου, και την περίοδο της Τουρκοκρατίας, αλλά συνάδει με το δόγμα του Πατριάρχη Μελετίου Μεταξάκη των αρχών της δεκαετίας 1920, που αναιρέθηκε από τον Ρώσο κανονολόγο Σ. Τρόιτσκι και επ' ουδενί δύναται να γίνει αποδεκτό.

5. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως είναι και παραμένει πατήρ και μήτηρ[46] των άλλων Εκκλησιών, τις οποίες δημιούργησε, απαιτώντας από αυτές ευπείθεια και συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του ως κεφαλή τους.

Περί αυτού έχουμε αναφερθεί ανωτέρω.

6. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως χαίρει ειδικών προνομιών.

Αυτά ειπώθηκαν ανωτέρω και είναι εύκολο να ελέγξουμε ότι χαίρει όχι ειδικών προνομιών, αλλά μόνον εκείνων, τα οποία δεν ήταν γενικώς αποδεκτά, και εκείνα, τα οποία του αφαιρέθηκαν και τώρα του αποδίδονται εκ νέου.

7. Η έννοια της ιεράρχησης.

Περί αυτού έχουμε αναφερθεί ανωτέρω.

8. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατέχει την απόλυτη αλήθεια.

Εμφανίζεται στους υποστηρικτές του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ένα τέτοιο όμορφο ρητορικό σχήμα. Λένε: η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως και η Οικουμενική Εκκλησία. Ταυτίζουν την Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως με την Οικουμενική Εκκλησία, θεωρούν ότι η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατ' εξοχήν εκφράζει την Οικουμενική Εκκλησία, ότι εάν υπάρχει κάπου η αλήθεια, ευρίσκεται οπωσδήποτε εδώ, και κανείς εξ ορισμού δεν έχει δικαίωμα να θέτει υπό αμφισβήτηση την κατοχή της αλήθειας από τον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως[47].

Τούτο συνοδεύεται από ειδική ιδεολογία, η οποία εδράζεται επί των θεμελιωδών αρχών της ελληνικής και πατερικής φιλοσοφίας. Έγραψε ο Σωκράτης: «Γνῶθι σαὐτόν», ενώ επανέλαβαν οι Στωικοί: «Γνῶθι σαὐτόν, ἵνα θεοὺς γνωσθῇς». Ο Μέγας Βασίλειος με τη σειρά του, εφαρμόζοντας την ίδια αρχή, έγραψε: «Πρόσεχε σεαυτῷ, ἵνα προσέχῃς Θεῷ». Αυτή η βασική αρχή της ελληνικής φιλοσοφίας κατά τρόπο βαθύτατο οικειοποιήθηκε από τους Αγίους Πατέρες και εφαρμόσθηκε από

εκείνους στην ασκητική μυστικιστική πνευματική παράδοση της Εκκλησίας.

Εν προκειμένω, λαμβάνεται στην ουσία αυτή η αρχή της κυριαρχίας και προτεραιότητας του εσωτερικού έναντι του εξωτερικού και λέγεται: εμείς είμαστε πτωχοί και κατακρίνουμε τον πλούτο˙ εμείς δεν έχουμε δικό μας κράτος και κατακρίνουμε την κρατική υπόσταση˙ δεν έχουμε δικά μας όρια και επομένως είμαστε πέραν των ορίων˙ οι άλλες Εκκλησίες, όχι όλες, αλλά η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία οπωσδήποτε, είναι κλειστή, ενώ εμείς είμαστε ανοικτοί και με την ανοικτή μας διάθεση αντιστεκόμαστε στη κλειστότητά τους κ.ο.κ. Είναι προφανές ότι το ευκταίο εμφανίζεται ως πραγματικό. Η σπουδαιότερη αρχή της ταπεινότητας λειτουργεί για την ενίσχυση της επάρσεως και της υπεροχής.

Ολοκληρώνοντας μπορούμε να παραθέσουμε επιλεκτικά το χρονικό των κυριότερων μονομερών ενεργειών του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Δεν είναι ολοκληρωμένο το χρονικό, αλλά ωστόσο, δείχνει ό,τι είναι αδύνατο να γίνει αποδεκτό και ό,τι δεν μπορεί να αποτελέσει θεμέλιο ουδενός.

Έτσι, λ.χ. τη δεκαετία του 880 μ.Χ. στις Ι΄ και ΙΑ΄ υποδιατάξεις του Γ΄ τίτλου της «Εισαγωγής» υπήρχε ο ισχυρισμός για τη δυνατότητα του υπερορίου σταυροπηγίου του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Πράγματι, βάσει της «Εισαγωγής» ο σύγχρονος Έλληνας συγγραφέας Κ. Κυριαζόπουλος[48] δικαιολογούσε το υπερόριο σταυροπήγιο στο έδαφος της αρκετά νέας ως προς την ύπαρξή της Ορθοδόξου Εκκλησίας Τσεχίας και Σλοβακίας. Αλλά ο Προκαθήμενος της Ορθοδόξου Εκκλησίας Τσεχίας και Σλοβακίας μητροπολίτης Ραστιλάβ δεν δέχθηκε τέτοια υπερόρια προσέγγιση εκ μέρους της Κωνσταντινουπόλεως, και τούτο είναι ένα πρόσφατο γεγονός.

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1872, κατά την τρίτη συνεδρία της Συνόδου της Μεγάλης Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη[49] εκδόθηκε η καταδίκη του λεγόμενου «φυλετισμού», ο οποίος τώρα ονομάζεται εθνοφυλετισμός. Σήμερα οι αποφάσεις αυτής της Συνόδου αποτελούν το κύριο κατηγορητήριο κατά της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, η οποία από πολλούς ιδεολόγους καταδικάζεται ως προσχωρούσα στην αίρεση του εθνοφυλετισμού, που δήθεν υποστηρίζεται από την ιδέα του «ρωσικού κόσμου». Φυσικά και είναι ψευδής κατηγορία, απολύτως απαράδεκτη, που δεν έχει καμία βάση στην αυθεντική πρακτική και ζωή της Εκκλησίας.

Το 1977, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 44 του νόμου υπ' αριθμ. 590, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος παρέδωσε το ανώτατο δικαίωμα εκκλήτου στην Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως[50]. Αυτή η απόφαση επικυρώθηκε τελικά το 1988. Η εν λόγω παράδοση βεβαίως αποτελεί ενίσχυση της μονομερείας των αποφάσεων του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας. Αλλά το ίδιο το γεγονός καταδεικνύει το κατά πόσο ασθενής είναι αυτή η θεωρία, εάν η ίδια η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος μέχρι το 1977 δεν θεωρούσε την

Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ως ανώτατο εφετείο για τον εαυτό της.

Αυτό το χρονικό άρχισε να συμπληρώνεται ραγδαίως από στοιχεία και γεγονότα της Πατριαρχίας του κ. Βαρθολομαίου.

Η δεκαετία του 1990 είναι η αρχή της ιδιαίτερη κυριαρχίας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως στα Βαλκάνια.

Στις 13 Οκτωβρίου 2007 η έγκριση του κειμένου της Ραβέννας «Εκκλησιολογικές και κανονικές συνέπειες της μυστηριακής φύσεως της Εκκλησίας»[51] στη συνεδρία της Μικτής Επιτροπής της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και εκπροσώπων των κατά τόπους Εκκλησιών άνευ συμμετοχής της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας. Η εκκλησιολογία του κειμένου της Ραβέννας, δικαιολογώντας το ιδιαίτερο πρωτείο του Ρωμαίου ποντίφικα, αποτέλεσε πρότυπο για την παρόμοια εκκλησιολογία με έμφαση στο πρωτείο εξουσίας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως[52].

Το έτος 2016, η Σύνοδος της Κρήτης, από την οποία απείχε η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία. Η ίδια η ημερήσια διάταξη της Συνόδου της Κρήτης εκπονήθηκε εκ των προτέρων και είναι ήσσονος σημασίας. Ωστόσο, δέχθηκε κριτική από πλευράς των παραδοσιακά σκεπτόμενων θεολόγων στην ίδια την Ελλάδα, ενώ πολλά σημεία, που ενεκρίθησαν από τη Σύνοδο της Κρήτης, δέχθηκαν δίκαιη κριτική από άλλες κατά τόπους Εκκλησίες. Επίσης, στην ημερήσια διάταξη της Συνόδου της Κρήτης δεν εντάχθηκε το θεμελιώδες σημείο περί απονομής του αυτοκεφάλου, διότι σε μια εκ των προκαταρκτικών συνεδριών ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος προσπάθησε να αποδείξει ότι είναι αποκλειστικό του δικαίωμα, ενώ ο μητροπολίτης Ιλαρίων Αλφέγιεφ και η αντιπροσωπεία της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας δεχόταν το πρωτείο τιμής, αλλά όχι και εξουσίας και έκαναν λόγο για το ενδεχόμενο της πλέον συλλογικής αντιμετωπίσεως του υπό εξέταση ζητήματος. Ως αποτέλεσμα η συζήτηση αυτού του θεμελιώδους ζητήματος αποσύρθηκε από την ημερήσια διάταξη της Συνόδου της Κρήτης. Ποιος όμως ήταν υπεύθυνος, που αποσύρθηκε από την ημερήσια διάταξη: εκείνος, οποίος επέμενε στο υπερβολικό, ή εκείνος, ο οποίος επέμεινε στο δίκαιο;

Τον Αύγουστο του 2018 συνέβη η μονομερής νομιμοποίηση από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως του δεύτερου γάμου των εν χηρεία κληρικών[53]. Αυτό το ζήτημα θα έπρεπε να συζητηθεί και στη Σύνοδο της Κρήτης, αλλά οι επικεφαλής των παραδοσιακών κατά τόπους Εκκλησιών, όπως η Ορθόδοξη Εκκλησίας της Γεωργίας και η Ορθόδοξη Εκκλησία της Σερβίας δεν συμφωνούσαν με αυτή την απόφαση, η οποία προσέκρουε στην παράδοση. Ήταν αδύνατο να εγκριθεί τέτοιο ζήτημα με απόφαση όλων των Προκαθημένων. Και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, αφού συνειδητοποίησε κάποια αδυναμία των συνοδικών αποφάσεων, επέλεξε μετά τη Σύνοδο της Κρήτης την ακόμη περισσότερο μονομερή οδό. Πολύ περισσότερο, η αναγνώριση του δεύτερου γάμου αποδείχθηκε τρόπον τινα προοίμιο της αναγνωρίσεως της

λεγόμενης «Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ουκρανίας» (ΟΕΟ) τον Σεπτέμβριο του 2018 και τον Τόμο, που απονεμήθηκε στην ΟΕΟ στις 6 Ιανουαρίου 2019.

Στις 10 Δεκεμβρίου 2022 η ομιλία του Πατριάρχη Βαρθολομαίου με καταδίκη της Ρωσίας και της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας στο Άμπου Ντάμπι, περί της οποίας είχε ήδη γίνει λόγος.

Λοιπόν, η Σύνοδος της Κρήτης του 2016 αναδείχθηκε εν πολλοίς μια κρίσιμη καμπή. Μετά τη Σύνοδο της Κρήτης, όπως παρατηρεί κανείς από τα υπό εξέταση γεγονότα, η μονομέρεια, η οποία διαφαινόταν και νωρίτερα, αλλά αποτελούσε εξαίρεση ή μη αναγνωρισμένη παράδοση, κατέστη η επικρατούσα γραμμή της στάσεως του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως έναντι των άλλων κατά τόπους Εκκλησιών και ιδίως της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Συμπεράσματα

Δυστυχώς, η πνευματική επίθεση κατά της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας προσλαμβάνει ολοένα και συστηματικότερο και τακτικότερο χαρακτήρα.

Η ενότητα των Ορθοδόξων Εκκλησιών, που συνίσταται στον πρώτο, είναι απαράδεκτη ως μη συνάδουσα προς την ορθόδοξη συνοδική εκκλησιολογία.

Η εκκλησιαστική συνοδικότητα δεν συσχετίζεται με την ιεραρχικότητα ως έννοια κατώτερου επιπέδου.

Η εκκλησιαστική Σύνοδος, που εδράζεται επί των αρχών της πλήρους ισοτιμίας των Προκαθημένων και επί των δικαίων αμοιβαίων σχέσεων, είναι ο μοναδικός ανώτατος θεσμός από την άποψη της ορθοδόξου παραδόσεως. Αυτός ο ρόλος της εκκλησιαστικής Συνόδου ανάγεται ακόμη στην παράδοση της Αρχαίας Ελλάδας και Ρώμης, διότι το ανώτατο εφετείο μεταξύ των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων αρχικά ήταν η εθνοσυνέλευση. Έτσι στον Άγιο Φώτιο υπάρχει ο ορισμός της εκκλήτου: «Ἔκκλητον· τὴν ἐπὶ σύνοδον παραίτησιν»[54].

Η πολεμική της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας κατά της θεωρίας του πρωτείου τιμής και εξουσίας και η μη αποδοχή αυτής της θεωρίας είναι δικαιολογημένες πλήρως και επιδιώκουν ανώτατους και ευγενείς σκοπούς: το αγαθό της ενότητας της οικουμενικής Ορθοδοξίας. Η επιστημονική και θεολογική και η εκκλησιαστική ιστορική μελέτη της συγκρούσεως που προέκυψε αποτελεί μια εκ των περαιτέρω οδών που είναι άκρως σημαντικές και επίκαιρες. Η προσωρινή αποδυνάμωση των σχέσεων με μερίδα του ιερού κλήρου των ελληνοφώνων Ορθοδόξων Εκκλησιών υποχρεώνει την ακόμη μεγαλύτερη προσοχή, διακριτικότητα, υπευθυνότητα, ζήλο ως προς τα θέματα της θεολογικής θεωρίας και πρακτικής.

_____

Σημειώσεις

[1] Athanasius. Apologia contra Arianos sive Apologia secunda, 23, 4:1 // URL: stephanus.tlg.uci.edu.

[2] Η θέση του Πατριαρχείου Μόσχας περί του πρωτείου εντός της Εκκλησίας σε παγκόσμιο επίπεδο: URL: **https://mospat.ru/gr/news/51892/**.

[3] Βλ.: Πρβλ.: Ναυπάκτου: «Ο θεσμός της Αυτοκεφαλίας στην Ορθόδοξη Εκκλησία». URL: **https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/24439-naupaktou-o-thesmos-tis-autokefalias-stinorthodoji-ekklisia** (17 Οκτωβρίου 2018).

[4] Ιεροθέου Βλάχου, μητρ. Μια βραδιά στην έρημο του Αγίου Όρους, Συζήτηση με ερημίτη για την ευχή. Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), 2008.

[5] Έτσι, σε ένα από τα άρθρα του απέδωσε στον Πατριάρχη Μόσχας υπέρμετρη φιλαρχία και φιλοπρωτία, ένα είδους παπισμό, ο οποίος κατά τον συγγραφέα συμβολίζεται από το λευκό καμηλαύκι ως σύμβολο ψευδούς επιδιώξεως της Ρωσίας να ονομάζει την πρωτεύουσά της Τρίτη Ρώμη. Ναυπάκτου Ιερόθεος: «Ο μύθος του “λευκού καμηλαυκίου”». URL: **https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/27218-naupaktou-ierotheos-omuthos-tou-leukou-kamilaukiou** (22 Φεβρουαρίου 2019).

[6] Ναυπάκτου Ιερόθεος: «Η χορήγηση του Αυτοκεφάλου στην Εκκλησία κατ’› ακρίβειαν και κατ’› οικονομίαν» (06.04.2019).
URL: **https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/28046-naupaktou-i-xorigisi-tou-autokefalou-stin-ekklisi...**

[7] Βλ. αναλυτικότερα: Дионисий (Шлёнов), игум. Можно ли говорить об иерархии среди предстоятелей Поместных Церквей? Термин ἱεραρχία в византийской традиции // Богословский вестник. 2022. № 4 (47). (Ηλεκτρονική προδημοσίευση:
URL: **https://andreevsky-monastery.ru/blog/detail/mozhno-li-govoritob-ierarkhii-sredi-predstoyateley-pomestnykh-tserkvey/**).

[8] Αυτόθι.

[9] Αυτόθι.

[10] Βλ. πλήρη έκδοση: Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων, ἄλλως καλουμένη Δωδεκάβιβλος Δοσιθέου: ἐν [?]′ τ. / ἔκδ. Ἐ. Δεληδέμος. Τ. Δ′, Θεσσαλονίκη: Ἐκδοτικός Οἶκος Βασ. Ρηγοπούλου, 1983.

[11] Dositheus. Δωδεκάβιβλος Δ′ 4, 5 // Op. cit. Σ. 395–396. Βλ. αναλυτικότερα: Дионисий (Шлёнов), игум. Критика экстерриториальной апелляции Константинопольскому Патриарху свт. Досифеем Иерусалимским. [Ηλεκτρονική πηγή]. URL: **https://andreevsky-monastery.ru/blog/detail/kritikaeksterritorialnoy-apellyatsii-konstantinopolskomu-patriarkhu-svtdosifeem-ierusalimskim/** (ημερομηνία πρόσβασης: 15.10.2022).

[12] Dositheus. Δωδεκάβιβλος Δ′ 4, 5 // Op. cit. Σ. 301:31–302:4.

[13] Дионисий (Шлёнов), игум. Кто является главой Церкви? К вопросу о теории первенства. // **https://andreevsky-monastery.ru/blog/detail/kto-yavlyaetsya-glavoy-tserkvi-k-voprosu-o-teoriipervenstva/**

[14] Βλ.: Nicetas Stethatus. Contra Armenios 2, 21.24.

[15] Βλ.: Αυτόθι. Σ. 37. Σημ. 20, 21.

[16] Σαράντης Σ. Το αλάθητο της Εκκλησίας και τα προνόμια του οικουμενικού θρόνου. Αθήνα – Ρέθυμνο, 2022. Σ. 33.

[17] «Ἐκεῖνο πού ἄμεσα πρέπει νά ἀποκλεισθεῖ εἶναι ἡ ὀρθότητα τῆς ἀντίληψης, ὅτι τό δικαίωμα Ἐκκλήτου πρός τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως δόθηκε μετά τό Σχίσμα του 1054 ὡς locum tenens τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. Αὐτό θά ἐσήμαινε, ὅτι οἱ Κανόνες 9 καί 17 τῆς Χαλκηδόνας πού παρέχουν τό δικαίωμα Ἐκκλήτου πρός τόν Κωνσταντινουπόλεως παρέμειναν ἀνενεργοί». (Κυρίλλου Ἀβύδου Τό Ἔκκλητον. Ἱστορική καί Θεολογική θεώρησις. Σ. 6. Το υλικό είναι διαθέσιμο στην ακόλουθη παραπομπή: **https://www.romfea.gr**).

[18] Βλ. ως ενδεικτικό παράδειγμα το έργο του μητροπολίτη Σάρδεων Μαξίμου, όπου προσπαθεί κατά το μέγιστο δυνατό να τεκμηριώσει τη θεωρία του πρωτείου τιμής και εξουσίας: Μαξίμου, μητροπ. Σάρδεων Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ιδρυμα Πατερικών Μελετών, 1989. (Ανάλεκτα Βλατάδων; 52).

[19] Βλ.: Прохачёв А.В. Обычай в системе форм права. Вопросы теории. Дисс. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2002. Σ. 15; Плеханов А.А. Обычное право как социокультурный фактор общественного развития. Дкфн. Саранск, 2006. Σ. 10. Αναλυτικότερα βλ.: Дионисий (Шлёнов),

игум. Первенство Константинопольского епископа в Византии и Поствизантии: канонический и богословский аспекты // Эстонская Православная Церковь: 100 лет автономии. Таллин, 2021. С. 50–82.

[20] Σαράντης Σ. Το αλάθητο της Εκκλησίας και τα προνόμια του οικουμενικού θρόνου. Αθήνα – Ρέθυμνο 2022.

[21] Ibid. Σ. 34. Ο Σ. Σαράντης γράφει κυριολεκτικά: «Το β΄ έκκλητο έκτακτο ένδικο μέσο, ασκείται ενώπιον του Οικουμενικού Πατριάρχη, θεμελιωμένο κανονικά στους κανόνες 9ο και 17ο της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου».

[22] Βλ. αναλυτικότερα: Παύλου (Μενεβισόγλου), μητροπολίτου Ιστορική εισαγωγή εις τους κανόνας της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Στοκχόλμη: Ιερά μητρόπολις Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας, 1990. Σ. 237, 242–244, 247–248.

[23] Дионисий (Шлёнов), игум. Выражение «ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς» в 28-м правиле Халкидонского Собора и его интерпретации. [Ηλεκτρονική πηγή] // **https://andreevsky-monastery.ru/blog/detail/vyrazhenie-28-go-pravila-khalkidona-i-ego-interpretatsii/**

[24] Βλ.: Αυτόθι.

[25] Βλ.: Троицкий С.В. О границах распространения права власти Константинопольской Патриархии на «диаспору» // ЖМП. 1947. № 11. С. 34–45.

[26] Βλ. ιδιαιτέρως: Epanagoge 3, 9.10 // Leges Imperatorum Isaurorum et Macedonum / ed. P. Zepos (post C. E. Zacharia von Lingenthal). (Jus Graecoromanum. Vol. 2. Athens: Fexis, 1931) P. 242–243.

[27] Βλ. π.χ.: Photius. Nomocanon [Sp.] 1, 5 // Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων / ἔκδ. Μ. Ποτλές, Γ. Α. Ῥάλλης. Τ. 1. Ἀθῆναι, 1852. Σ. 42–43.

[28] Βλ., λ.χ., την επανάληψη της «Εισαγωγής» στον ιερομ. Ματθίο Βλάσταρη: Matthaeus Blastares. Collectio alphabetica Π, 8 // Ράλλης Γ.- Ποτλὴς Μ. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων. Vol. 6. Ἀθήναι, 1859. Σ. 478–479.

[29] Flavius Justinianus. Novella 123 // Corpus iuris civilis. Vol. 3 / ed. W. Kroll, R. Schöll. Berlin: Weidmann, 1895 (repr. 1968). P. 594–625.

[30] Дионисий (Шлёнов), игум. Критика экстерриториальной апелляции Константинопольскому Патриарху свт. Досифеем Иерусалимским // **https://andreevsky-monastery.ru/blog/detail/kritika-eksterritorialnoy-apellyatsii-konstantinopolskomupatriarkhu-svt-dosifeem-ierusalimskim/**

[31] Βαρθολομαῖος (Χρήστος) Ιατρίδης, αρχιμανδρίτης. Διεθνές συμβατικό δίκαιο και οικουμενικό πατριαρχείο. Διδακτορική διατριβή. Κομοτηνή, 2019. Σ. 15–16. Εδώ ειπώθηκε ότι το 1923 «τα προνόμια που είχαν προκύψει από την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, πλέον σταμάτησαν να υφίστανται».

[32] «Τότε ήταν που προβλήθηκε η διάσταση του οικουμενικού χαρακτήρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου». Βλ.: Αυτόθι. Σ. 22.

[33] Εἰς μίαν ἐνιαίαν καὶ ἄτμητον ἐκκλησιαστικὴν πραγματικότητα (Οικουμενικός Πατριάρχης: Ὁ Πρῶτος εἶναι ὄντως ὁ ἐλθών διακονῆσαι καὶ οὐχὶ διακονηθῆναι // **http://fanarion.blogspot.com/2019/12/blog-post_17.html**).

[34] Papathomas G.D. Le Patriarcat oecuménique de Constantinople, les Eglises autocéphales orthodoxes de Chypre et de Grèce et la Politeia monastique du Mont Athos dans l'Europe unie. Vol. 1–3. Paris, 1994.

[35] Ibid. Vol. I. P. 127.

[36] Ibid. Vol. I. P. 126.

[37] Αυτοκεφαλισμός και «Διασπορά». Μία σχέση αιτίου και αιτιατού (Σ. 16–17) (Δακτυλογραφία). Σ. 16–17. (Έντυπη εκδοχή του δημοσιεύματος: Γρηγόριος Δ. (Παπαθωμᾶς), αρχιμ. Κανονικά έμμορφα (Δοκίμια κανονικής οικονομίας 2). 2015.

[38] Δημοσιεύθηκε ως παράρτημα σε μορφή PDF στο δημοσίευμα υπό τον τίτλο «Κανονική γνωμάτευση» (Ο Μητροπολίτης Περιστερίου Γρηγόριος για τις αντικανονικές ενέργειες της Ρωσικής Εκκλησίας στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. URL: **https://fosfanariou.gr/index.php/2022/01/18/kanonikignomateusi-peristeriou-grhgoriou-gia-patr-alexandreiaw/** (18 Ιανουαρίου 2022)).

[39] Βλ., λ.χ., στις δύο βίντεο συνεντεύξεις του ίδιου μητροπολίτη Γρηγορίου Παπαθωμά: Ο Περιστερίου Γρηγόριος για τον Ρωσικό Εκκλησιαστικό επεκτατισμό (6 Φεβρουαρίου 2022). URL:

https://fosfanariou.gr/index.php/2022/02/06/o-peristeriou-grigoriosgia-ton-rosiko-ekklisiastiko-epektatismo-video/ Περιστερίου Γρηγόριος: Οι πράξεις της ρωσικής Εκκλησίας είναι Σχίσμα, όχι εισπήδηση (5 Φεβρουαρίου 2022). URL: **https://fosfanariou.gr/index.php/2022/02/05/peristeriou-grigorios-oi-praxeis-tis-rosikisekklisias-einai-sxisma/**

[40] Αυτόθι.

[41] Πρβλ. ένα εκ των τελευταίων δημοσιευμάτων του Π. Ανδριοπούλου, όπου εμφανίζει την ευκταία περί του Οικουμενικού Πατριάρχη ως κεφαλή της Εκκλησίας διδασκαλία ως πραγματική (Παναγιώτη Αντ. Ανδριόπουλου Οικουμενικός Πατριάρχης η κεφαλή των Ορθοδόξων // **https://fosfanariou.gr/index.php/2023/01/26/fos-fanariou-ston-ethniko-kirika-amerikis/** (26 Ιανουαρίου 2023)

[42] Η ομιλία του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου στο Abu Dhabi στα αγγλικά και ελληνικά. URL: **https://fosfanariou.gr/index.php/2022/12/11/omilia-ecum-patr-se-abu-dhabi-englishand-greek/** (11 Δεκεμβρίου 2022)

[43] Αναλυτικότερα βλ: Герд Л.А. Константинопольские соборы // ПЭ. 2015. Т. 37. С. 343.

[44] Στη διατριβή του αρχιμ. Βαρθολομαίου δεικνύεται ότι κατά τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας έλαβαν χώρα δύο διαδικασίες: 1. Η απώλεια της επιρροής του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως επί των ευρύτερων κύκλων του πληθυσμού κυρίως των Βαλκανίων, καθώς και στο έδαφος της Τουρκίας και εν μέρει στη Συρία στη Μέση Ανατολή. 2. Σταδιακά ολοένα και μεγαλύτερη ταύτιση το Οικουμενικού Πατριαρχείου με τον Ελληνισμό. См.: Βαρθολομαῖος (Χρήστος) Ιατρίδης, αρχιμανδρίτης. Διεθνές συμβατικό δίκαιο και οικουμενικό πατριαρχείο. Σ. 111.

[45] Σαράντης Σ. Το αλάθητο της Εκκλησίας και τα προνόμια του οικουμενικού θρόνου. Αθήνα – Ρέθυμνο, 2022.

[46] Βλ., λ.χ., πολύ χαρακτηριστικές διατυπώσεις στην «Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σμύρνης κ. Βαρθολομαίου κατὰ τὴν θρονικὴν ἑορτὴν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας 30 Νοεμβρίου 2022 // **https://www.romfea.gr/oikoumenikopatriarxeio/53867-omilia-mitropoliti-smyrnis-stin-throniki-eortitou-oikoumenikoy-patriarxeiou**).

[47] Βλ.: Αυτόθι.

[48] Βλ.:Κυριαζόπουλου Κ. Αυθαίρετη αμφισβήτηση του προνομίου του Οικουμενικού Πατριάρχη για

ίδρυση Σταυροπηγίων οπουδήποτε από το Αμμάν. (URL: **https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/35609-authaireti-amfisbitisi-tou-pronomiou-touoikoumenikou-patriarxi-gia-idrusi-stauropigion-opoudipote-apoto-amman**).

[49] Ελληνικό κείμενο βλ.: Concilium Constantinopolitanum (a. 1872) // Stavrou M. The Great Councils of the Orthodox Churches. From Constantinople 861 to Constantinople 1872. Turnhout: Brepols, 2016. (Corpus Christianorum Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta (CCCOGD) 4/1). P. 371–373. Περί της Συνόδου του 1872 βλ. στο: Герд Л.А. Константинопольские соборы // ПЭ. 2015. Т. 37. Σ. 299–343.

[50] Βλ.: Αποστολάκης Γ. Κ. Βασικαί διατάξεις εκκλησιαστικού κανονικού δικαίου και νομολόγια (Ἑλλάδος, Κρήτης, Δωδεκανήσων, Ἁγίου Ὄρους, Κύπρου, Ἀλλοδαπῆς, κ. λ.π.). Ηράκλειον Κρήτης, 2006. Σ. 71–72.

[51] «Ecclesiological and Canonical Consequences of the Sacramental Nature of the Church: Ecclesial Communion, Conciliarity and Authority».

[52] Βλ.: Λότσιος Ἰ. Γ. Πρωτείο και Συνοδικότητα στο Κείμενο της Ραβέννας. Σ. 39. Στη ρωμαιοκαθολική εκκλησιολογία προβλήθηκε ιδιαιτέρως η Παγκόσμια Εκκλησία, η οποία ευρίσκεται πέραν της συνοδικής συνάξεως των κατά τόπους Εκκλησιών (Τοπική Εκκλησία). Ο μητροπολίτης Γρηγόριος Παπαθωμάς καθιέρωσε την παρόμοια έννοια η ἀνά τήν Οἰκουμένην Ἐκκλησία σχετικά με τον θρόνο Κωνσταντινουπόλεως. (Γρηγόριος Δ. Παπαθωμᾶς, Ἄρχιμ. Κανονική Γνωμοδότηση πρός το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Σ. 8).

[53] Βλ.: Σαχίνης Γ. Αποκάλυψη «Ν.Κ»: Το Οικουμενικό Πατριαρχείο επιτρέπει τον δεύτερο γάμο των κληρικών. URL: **https://www.neakriti.gr/article/kriti/1623334/apokalupsi-nk-to-oikoumenikopatriarheio-epitrepei-ton-deutero-gamo-ton-klirikon**.

[54] Photius. Lexicon (E–M) ε 402:1. ἔκκλητον· τὴν ἐπὶ σύνοδον παραίτησιν.

Μια πηγή: https://mospat.ru/gr/authors-analytics/90200/